

ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA KS. JANA SCHEFFLERA (1624—1677)

I

Każda epoka ludzkiego życia, złączona z określonym czasem wyciska niewątpliwie swoiste piętno w dziejach duchowości, życia wewnętrznego i kultury duchowej.

W diecezji wrocławskiej reformacja Marcina Lutra i późniejsza wojna trzydziestoletnia targnęły dotkliwie jej religijnym życiem i duszpasterską organizacją. Za nowym wyznaniem opowiedziało się w większości mieszczaństwo, masy ludu i szlachta żądna materialnych zysków w czasie religijnego przewrotu. Życie religijne niemal zamarło.

Po zawarciu pokoju westfalskiego w 1648 roku, dającego katolikom i protestantom równouprawnienie w dziedzinie wyznaniowej, biskupi wrocławscy musieli siłą konieczności przystąpić do szukania dróg odrodzenia kościelnego życia.

Już synod diecezji wrocławskiej, odbyty ze biskupa Karola Ferdynanda Wazy w 1653 roku w Nysie, polecał użyć wszystkich środków dla obrony katolickiej wiary i naprawiania szkód, wynikłych z powodu wojen religijnych¹.

Nad odnową i umocnieniem katolickiego życia w diecezji wrocławskiej w powstałej rzeczywistości po wojnie 30-letniej spalał swe siły i uzdolnienia z poświęceniem i gorliwością biskup Sebastian Rostock (1664—1671), czujny w obronie wiary i religii katolickiej².

Szczere wysiłki odrodzenia katolicyzmu na Śląsku wzmogli wydatnie głośni konwertyci ówczesni, wśród których zasłynął szczególnie Jan Scheffler, poeta, mistyk, teologiczny polemista, z zawodu lekarz, znany szeroko pod pseudonimem literackim Angelus Silesius (Anioł Śląski). Imię to przyjął on przy bierzmowaniu i pod nim rozślawił swą twórczość³.

¹ J. Sawicki. *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne. X. Synody diecezji wrocławskiej i ich Statuty.* Wrocław—Warszawa—Kra-ków 1963 s. 283—324.

² W. Urban. *Sebastian Ignacy Rostock biskup wrocławski (1664—1671) jako zastużony bibliofil.* Wrocław 1976 s. 12.

³ Johann Scheffler's (*Angelus Silesius*) *sämmtliche poetische Werke.*

Przez długie dziesiątki lat pozostawał on w zapomnieniu. Dopiero w XIX wieku, a zwłaszcza w okresie romantyzmu, zwrócono na niego uwagę. Na jego temat powstała bogata literatura. Zainteresowania twórczością Schefflera nie gasną i dziś⁴.

Z okazji 300-lecia jego śmierci chcemy przypomnieć tę postać, wyciskającą głębokie piętno w świadomości ówczesnych ludzi. Jan Scheffler pochodził z protestanckiej rodziny szlacheckiej⁵, świeżo nobilitowanej w Polsce. Przyszedł na świat we Wrocławiu w 1624 roku. Dokładnej daty jego urodzenia nie znamy. Jedynie w oparciu o metryki kościoła św. Elżbiety we Wrocławiu, będącego wówczas w rękach protestanckich, mamy datę jego chrztu, mianowicie 25 grudnia 1624 roku. Przy ojcu Jana Schefflera zaznaczono

Herausgegeben von Dr David August Rosenthal, Regensburg 1862, Bd 1, s. V „Der bedeutendste Dichter, den Schlesien erzeugt, wie einer der grössten Deutschlands überhaupt”.

⁴ C. F. Gaupp. *Die Roemische Kirche, Kritisch beleuchtet in einem ihrer Proselyten*. Dresden 1840 s. 4; — P. Wittmann. *Angelus Silesius als Konvertite, als mystischer Dichter und als Polemiker*. Augsburg 1842; — W. Schraeder. *Angelus Silesius und seine Mystik*. Halle 1854; — A. Kahlert. *Angelus Silesius*. Breslau 1855; — G. A. Rosenthal. *Gesamtausgabe der sämtlichen poetischen Werke*. Augsburg 1862; — L. Siemieński. *Aniół Ślązak*. „Portrety literackie” Poznań 1875 IV s. 1—56; — A. Treblin. *Angelus Silesius*. Breslau 1877; — W. Lindemann. *Angelus Silesius. Bild eines Konvertiten Dichters und Streit theologen*. Freiburg 1886; — C. Seltmann. *Angelus Silesius und seine Mystik*. Breslau 1896; — O. E. Hartleben. *Angelus Silesius*. Dresden 1896; — Richard v. Kralik. *Johannes Scheffler als katholischer Apologet und Polemiker*. Trier 1913; — H. L. Held. (Herausgeber) *Angelus Silesius Sämtliche poetische Werke*. München 1924; — K. Richstaetter. *Angelus Silesius, Mystiker und Konvertit*. „Stimmen der Zeit” 111, 1926; — G. Elinger, *Angelus Silesius. Ein Lebensbild*. Breslau 1927; — W. Köhler. *Angelus Silesius*. München 1929; — Edith Eilert. *Angelus Silesius als Streittheologe seiner Zeit*. Dresden 1936; — R. Neuwinger. *Die deutsche Mystik unter besonderer Berücksichtigung des „Cherubinischen Wandersmannes” Johann Schefflers*. Bleicherode 1937; — M. H. Godecker. *Angelus Silesius personality through his Ecclesiologia*. Washington 1938; — W. Dürig. *Johannes Scheffler als Kontroverstheologe*. Breslau 1944 (praca w maszynopisie, jest to najlepsza praca na temat Schefflera w dotychczasowej literaturze); — J. Baruzi. *Creation religieuse et pensée contemplative*. Paris 1951; — H. Aust. *Zur Persönlichkeit Johann Schefflers*. „Germanica Wratislaviensia” 1 (1957) s. 161—182; — W. Nigg. *Angelus Silesius. Der Sänger der mystischen Weisheit*. Olten 1959; — E. Susini. *Angelus Silesius. Le pèlerin cherubinique*. Paris 1964; — E. D. Reichert. *Johannes Scheffler als Streittheologe. Dargestellt an den Konfessionspolemischen Traktaten der „Ecclesiologia”*. Gütersloh 1967; — W. Dürig. *Johannes Scheffler als Streittheologe*. „Archiv für Schlesische Kirchengeschichte” 1970 Bd 28 s. 78—92 i — S. K. Wiśniewska, *Aniół Ślązak 1624—167*, „Więź” 1977 nr 12 s. 34—42. Najnowsze zestawienie literatury o ks. Janie Schefflerze podaje Waclaw Dürig w „Archiv für Schlesische Kirchengeschichte” 35 (1977) s. 115—140.

⁵ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (skrót — AAW) II c 4

8. Ks. Jan Scheffler (1624—1677).

w metryce chrztu, że był on szlachcicem polskim — „Nobilis Polonus”.

Rodzina Schefflerów miała jeszcze w średniowieczu wywędrować ze Śląska do Polski. Ojciec Jana Schefflera, Stanisław urodził się w Krakowie, pozostając wierny „w katolickiej Polsce ewangelickiej wierze”. Matka Marianna Resing była córką nadwornego lekarza cesarza Rudolfa II Habsburga. Król polski, Zygmunt III Waza w roku 1597 nobilitował Stanisława Schefflera mieszczanina, na sejmie warszawskim za zasługi położone dla dobra kraju. Przydzielił mu wówczas majątek w Borowiczach.

Stanisław Scheffler bawił w gościnnej Polsce do roku 1618, a więc do wybuchu wojny trzydziestoletniej. W tym czasie wywędrował do Wrocławia, gdzie urodził się jego syn, Jan, notowany już jako Ślązak (*Silesius*). Prawdopodobnie znał on język polski⁶. Jan Scheffler studiował głównie w trzech ośrodkach uniwersyteckich, mianowicie w Strasburgu, Lejdzie i Padwie. Studium medycznym i prawniczym poświęcał się w roku 1643 w Strasburgu, następnie był w latach 1644—1646 w Lejdzie. Na uniwersytecie w Padwie odbyła się jego promocja na doktora filozofii i medycyny w dniu 9 czerwca 1648 roku.

Pobyt w Lejdzie oprócz pogłębienia studiów miał jeszcze ten wpływ, że tutaj zetknął się z kołami mistyków. Po powrocie do kraju rodzinnego został w 1649 roku lekarzem nadwornym księcia Sylwiusza Nemroda w Oleśnicy.

Biografowie jego podkreślają w tym okresie więź przyjaźni z Abrahamem von Frankenbergiem, przebywającym w wiosce Bystre (Ludwigsdorf) koło Oleśnicy, zwolennikiem „entuzjastów”, zwłaszcza Jakuba Böhme, odcinających się od rygorystyki luteranistycznej.

Jan Scheffler przeszedł w swym życiu wewnętrznym przełom. Doszedł on do przekonania o nieprawidłowości protestanckiej wiary. Nie godził się na subiektywne i błędne tłumaczenie Pisma Świętego przez protestantów. Raziło go odrzucanie przez nich tradycji, zaniechanie kultu świętych, niedocenywanie teologii mistycznej. Upartywał też u Marcina Lutra szereg osobistych niedociągnięć⁷. Pod wpływem tych motywów Jan Scheffler złożył w dniu 12 czerwca 1653 roku katolickie wyznanie wiary w kościele Krzyżaków z czerwoną gwiazdą we Wrocławiu⁸.

„Nobilis et Excellentissimus Dominus Joannes Angelus Scheffler Philosophiae et Medicinae Doctor”.

⁶ AAW II c 4 s. 46. W. Ogrodziński. *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Katowice—Wrocław 1946 s. 78, wyraża pogląd, że Jan Scheffler „znał język polski”. Por. L. Siemiński. *Antoł Szlązak*. „Portrety literackie”. Poznań 1875, IV s. 1—56.

⁷ W. Urban. *J. Scheffler śląski eklezjolog XVII wieku*. „Wiadomości kościelne” 1950 R. 5 nr 1—6 s. 32.

⁸ *Encyklopedia katolicka*. Lublin 1973. I s. 553—554 błędnie określa

9. Miedzioryt z „Ecclesiologii” Jana Marcina Lercha z Wiednia

Twierdzenie, że konwersja Jana Schefflera dokonała się w wyniku zatargu z pastorem oleśnickim, Christophorem Freitagem, który mu nie zezwolił na druk jego modlitewnika⁹, należy uważać za uproszczenie całej sprawy. Proces nawrócenia był na pewno głębszy¹⁰.

Po nawróceniu Jana Schefflera, jak sam pisze, posypały się na niego „von allen Seyten und Orthen die haefftigsten ehrenruhrigen Schrifften, Passquille, Schimpffirende Kupfferstiche, Lurckereyen”¹¹.

Powody swej konwersji starał się on wyłożyć wyczerpująco w rozprawce pt. *Gründtliche Ursachen und Motiven, warumb er von dem Lutherthumb abgetreten und sich zu der Catholischen Kirchen bekennet hat*. Ingolstatt (G. Haenlin) 1653.

Jan Scheffler posłał to pismo do ks. P. Jodoka Kedda, jezuitę, z prośbą, aby je przetłumaczył na łacinę i zaopatrzył w odpowiednie uwagi i przypisy¹². Ten nie odmówił jego prośbie.

Kedd poruszył w swej pracy, że Jan Scheffler złożył w dniu 12 czerwca 1653 roku katolickie wyznanie wiary. W dwa tygodnie później ukazało się drukiem jego dziełko usprawiedliwia-

ten kościół szpitalny jako „św. Mateusza”. Był to pierwszy szpital Krzyżaków z czerwoną gwiazdą na Śląsku, a fundatorką jego była wdowa po Henryku Pobożnym — Anna — w latach 1242—1245. Por. Ks. K. Dola. *Szpitałe średniowiecza Śląska*. „Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego” 1 (1968) s. 287; — L. Burgemeister — G. Grundmann. *Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*. Breslau 1934. Bd 1. Teil 3 s. 39, założenie tegoż szpitala datuje na rok 1243; — H. Lutsch. *Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*. Breslau 1886. I s. 45, jest zdania, że początki szpitala sięgają prawdopodobnie roku 1242; — H. Hoffmann. *Die Matthiaskirche in Breslau*. Breslau 1935 s. 3 sądzi, że kościół Macieja stanowił „die Hofkapelle der herzoglichen Burg”.

⁹ Zofia Ciechanowska. *(Encyklopedia katolicka*. Lublin 1973. I s. 553—554).

¹⁰ C. F. Gaupp. *Die Roemische Kirche Kritisch beleuchtet in einem ihrer Proselyten*. Dresden 1840 s. 10, zaznacza, że konwersja Jana Schefflera „aus innerster Ueberzeugung erfolgte” i spośród konwertytów do kościoła katolickiego w XVII wieku był on „einer der redlichsten”. *Geschichte Schlesiens*. Band 2. *Die Habsburgerzeit 1526—1740* herausgegeben von Ludvig Petry und J. Joachim Menzel. Darmstadt 1973, s. 215 zaznacza o Janie Schefflerze, że „an dem streng Lutherisch-orthodoxen Hof war für den Mystiker kein Platz”. Scheffler przeszedł „den Weg von mystischer Spekulation zu strenger Kirchlichkeit”.

¹¹ Johann Scheffler. *Ecclesiologia*, (1735) Vorrede an den Leser.

¹² Kedd poszedł po myśli prośby Schefflera i uczynił to w pracy: *Idea caesarum fundatarum, cur Eiurato Sectariorum consortio, in Ecclesiae catholicae gremium necessario coniecerint sese Joannes Schefflerus, aliaeque magnae celsae, piae, doctae ac prudentes animae; Praemissa sequuntur mox operi, ubi exponuntur omnia fusius. Adiuncta est Paraenesis R. P. Jodoci Kedd Societatis Jesu, Ad Verbi — Ministros, qui frustra ad 12. postulata respondere conati sunt*. Ingostadii, Typis Georgii Haenlin. Anno 1653.

jące ten krok, w którym rozpoczyna działalność jako apologeta i polemista¹³.

W pierwszej części podał motywy swego przejścia na katolicyzm, wśród których podkreśla nowość nauki luterskiej, osobistą charakterystykę Lutera, brak życia zakonnego. Jako przyczyny swej konwersji akcentuje: apostołski początek kościoła¹⁴, wiarogodność ojców i pisarzy kościoła, gorliwość pasterska o dusze, troska o życie wewnętrzne, mistyka, tłumaczenie Pisma świętego według zasad ojców i soborów oraz cześć świętych¹⁵.

Po dokonaniem nawrócenia Jan Scheffler, pełen swoistego żaru religijnego, odprawił pielgrzymkę do Trzebnicy, sanktuarium św. Jadwigi, jako posłaniec Boży, dzierżąc w lewej ręce gorejącą pochodnię, w prawej krzyż mając na głowie cierniową koronę, a w sercu „seraficki zapal”¹⁶.

Pełen gorliwości prowadził on owocną działalność pisarską, zwłaszcza na polu apologetycznym i polemicznym.

Przeżywając wiernie skarby Bożej prawdy — otrzymał w Nysie święcenia kapłańskie 29 maja 1661 roku¹⁷.

W latach 1664—1666 Jan Scheffler był radcą i marszałkiem dworu biskupa wrocławskiego Sebastiana Rostocka. Pod koniec życia osiadł przy szpitalu św. Macieja we Wrocławiu.

¹³ Kedd. *Idea caesarum*. s. 1 (przedmowa z 11 listopada 1653 roku) podał ciekawą charakterystykę: „Vir Joannes Schefflerus, Medicinae Doctor expertissimus”. Na temat Jana Schefflera i Jezuitów por. też: W. Dürig. *Zwei bisher unbekannte Briefe des Angelus Silesius*. „Archiv für schlesische Kirchengeschichte” 1976 Bd 34 s. 123—132.

¹⁴ Kedd. *Idea caesarum*. s. 15: „Quae Ecclesiae doctrinas fidei suae accepit e manibus et ore Apostolorum, atque fideliter hucusque conservavit”.

¹⁵ Przeciw temu wystąpił Chr. Chemnitz. *Veritas religionis Lutheranae defensa, sive breve examen argumentorum*. Jenae 1655.

¹⁶ W. Urban. *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*. Wrocław 1962 s. 251—252. W. Dürig. *Johannes Scheffler als Streittheologe*. „Archiv für schlesische Kirchengeschichte” 1970 Bd 28 s. 78 pisze trafnie: „Die religiöse Polemik Schefflers ist so aus dem Innersten seiner Seele hervorgegangen, dass ihre Früchte als wesentliche Lebenselemente zu betrachten sind, deren Erörterung und Kenntnisnahme unerlässlich ist, um ein vollständiges Bild seines ganzen Wesens zu gewinnen”.

¹⁷ AAW II c 4 „Continuatio Matriculae Ordinandorum”, s. 46 (Nobilis et Excellentissimus Dominus Joannes Angelus Scheffler Philosophiae et Medicinae Doctor). Tonsurę i cztery mniejsze święcenia otrzymał w kaplicy domowej 21 maja 1661 roku, 22 maja został święcony na subdiakona w oparciu o *titulum Patrimonii*, diakonatu udzielił mu w dniu 26 maja, w święto Wniebowstąpienia Pańskiego, (Joannes Scheffler Silesius), Mszę świętą celebrował wówczas Rektor Andrzej Lincke. W niedzielę, w oktawie Wniebowstąpienia Pańskiego, 29 maja 1661 roku został obdarzony kapłaństwem. Razem z nim był święcony Dominik Budzynilwicz, dominikanin.

II

Działalność Jana Schefflera na polu pisarskim i twórczości naukowej jest bardzo owocna¹⁸. Przygotował on i wydał drukiem do 1675 roku 55 dzieł¹⁹. Z opracowanych pism Jan Scheffler wybrał 39 traktatów i rozpraw i ogłosił je w jednym tomie w dwóch częściach w 1677 roku jako *Ecclesiologia oder Kirche-Beschreibung...* Było ono drukowane w Kłodzku i Nysie u Ignacego Sembarta. Pierwsza część liczy 1247 szpalt, a druga 930 oraz *Anzeiger der Dinge*. Wyszło ono nakładem opata cystersów w Krzeszowie, Bernarda Rosy, z którym Scheffler był szczerze zaprzyjaźniony, często przebywał w klasztorze krzeszowskim. Tutaj dawano mu zachęty do życia wewnętrznego i twórczości literackiej²⁰.

Stanowi ono wybór i skrót pism Schefflera wydanych do wspomnianego 1675 roku.

Dzieło to miało być dla katolików umocnieniem, a dla niekatolików oświeceniem²¹.

Karta tytułowa w *Ecclesiologia* posiada ciekawy miedzioryt Jana Marcina Lercha z Wiednia²². Objasnienie jego podał sam Scheffler (*Erklaerung des Titelbildes*). Oto tak Scheffler rozpoczyna jego opis: „Die Stadt auf dem Berge gelegen und mit der Sonnen erleuchtet, bedeutet die Catholische Christliche Kirche, die nach Ausspruch unsers Herrn Jesu Christi nicht kan verborgen noch unsichtbar werden, welches auch in Apocalypsi durch das Weib mit der Sonnen bekleidet, angedeutet wird”.

Treść miedziorytu jest dwudziałowa. Górna część przedstawia następującą myśl. Na tle świętego miasta symbolu kościoła ka-

¹⁸ Scheffler. *Ecclesiologia* (*Vorrede an den Leser*) pisze: „so habe ich zwar derer Schrifften mehr und innerhalb zwoelf Jahren ihr auf die fuenff und fuenffzig geschriben und meistentheils in Druck gegeben”.

¹⁹ *Ecclesiologia* z roku 1735 zawiera „*Vorrede an den Leser*” Jana Schefflera „*Gegeben zu Bresslau bey s. Matthia*, Anno 1676, den 12. Februarii”, w której wyznał on, że w ciągu roku mógłby dawać do druku „drey oder vier Schrifften”, a przygotował „*Lehr-TRACTAETLEIN so viel*”, że nie podobały ich „alle habe heraus geben koennen” w swoim życiu, ponieważ „die Huette meiner Sterblichkeit sich neiget und der Tag meiner Aufloesung herbey nahet”.

²⁰ Ambrosius Rose. *Kloster Grüssau*. Stuttgart und Aalen 1974 s. 88. Klasztor w Krzeszowie posiada portret Jana Schefflera (Rose s. 88). Jan Scheffler. *Ecclesiologia*. K. aij podaje: Iberreichungs-Schrift an den Hochwuerdigen Herrn Verleger Herrn Bernardum Rosam Hochwuerdiger und Hochguenstiger Herr und Vater, o którym on to „sagen koenne” „micat inter omnes Grüssoviae Rosa”. Podpisał ją: J(oannes) S(cheffler) — Danckbohrer Knecht und Diener-Bresslau zu S. Matthia den 29 Martii Anno 1677.

²¹ W. Urban. *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*, s. 252.

²² „Jo(annes) Mart(inus) Lerch. scul. Viennae”. Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu (skrót — BKW). *Ecclesiologia*, sygn. VII 51 Fol.

tolickiego, otoczonego murem, wznosi się gołąbek, trzymający w dziobie książkę otwartą pt. *Ecclesiologia*. Gołąbka otacza po obu stronach sześciu aniołków z mieczami i tarczami, na których są umieszczone odpowiednie napisy. Nad głównym gołąbkiem jest napis: „Indesinens assistentia Spiritus Sancti”. Rząd aniołków po lewej stronie obrazu ma hasła: „Perpetuitas — Concilia, Universitas — Scriptura; Visibilitas-Authoritas Ecclesiae”.

Rząd po prawej stronie ma: „Insuperabilitas-Traditio; Infallibilitas-Praxis Ecclesiae; Identitas-Patres”.

Przed murami miasta stoi Anioł Stróż w szyszaku, z tarczą i mieczem i ma hasła: „Scutum auxilii-Defensio Fidei” (tarcza), „gladius gloriae-Probatio Fidei” (miecz).

W dolnej części obrazu jest przedstawiony szereg postaci, wśród nich widnieje Marcin Luter, uderzający w bęben. Postacie te pną się ku skale, na której stoi miasto-symbol kościoła.

Jedna z tych postaci ze sztandarem w ręku — to *haeresis*. Inne postacie symbolizują: Calumnia, Mendacium, Verbum Dei sine Spiritu, Contumelia, Blasphemia, Litera sine sensu.

Drugie wydanie *Ecclesiologia* pochodzi z roku 1735. Zawiera ono wybór 39 dzieł Jana Schefflera: „In neun und dreyssig unterschiedenen ausserlesenen Tractaetlein von der Catholischen Kirche und dero wahren Glauben, wie auch von den Uncatholischen Gelachen und dero falschen Wahn, so theils Tageliecht gesehen”. Tytuł jego brzmi następująco: *D. Johannis Schefflers Der H. Roemischen Kirchen-Priesters Ecclesiologia oder Kirche — Beschreibung*, było „Das erstemahl verlegt Anno 1677” „von S. Tit. Herrn Abbtten dess Fuerstl. Stueffts und Cistercienser-Closter Grüssau”. Nuncmehr zum andernmahl getruckt In Verlegung Martin Wagner und Martin Ruetz, Buchhaendleren von Oberrammergau”. „Getruckt in der Hochfuerstlichen Stuefft Kemptischen Buchtruckerey durch Johann Mayr Anno 1735”. Dzieło to wyszło wówczas w dwóch tomach. Przedmowa do pierwszego tomu liczy 8 stron, objaśnienie ryciny 1 stronę, tekst liczy stron 1—706, spis 40. Drugi tom zawiera tekstu 3—513 stron oraz rejestru 21 stron.

Jan Scheffler zmarł 9 lipca 1677 roku²³.

Ciekawe myśli możemy też czerpać z tekstów aprobat wydawniczych dzieła *Ecclesiologia* Jana Schefflera. Aprobatę do pierw-

²³ Urban. *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*. s. 252. BKW sygn. XIII a 466/1—2 Oct. posiada: *Johannes Schefflers (Angelus Silesius) Sämmtliche poetische Werke* herausgegeben von Dr David August Rosenthal. Regensburg 1862. Dołączony jest tu list Dr A. Knoblocha, nauczyciela religii w Gimnazjum św. Macieja, (Breslau 9. Juli 1877 also am Todestage Schefflers) z uwagą, że w kościele św. Macieja we Wrocławiu „1677 den 12 Juli ist. H. Doctor Joannes Scheffler in hiesige Kirchen begraben worden”. Ta zapiska, jak mówi Knobloch, pochodzi z rejestru zmarłych w 1677 roku, jaki Krzyżacy

szego wydania *Ecclesiologia* podpisał we Wrocławiu 12 maja 1676 roku Ignacy Leopold Lassel a Climan, oficjał i wikariusz generalny biskupstwa wrocławskiego²⁴. Dzieło to według jego zdania składa się *ex multis tractatibus*, jest zgodne z zasadami wiary i moralności, pożyteczne²⁵.

Ignacy Leopold Lassel a Climan jako cenzor podnosi z uznaniem ze strony Jana Schefflera wysiłek cnoty i mądrości jak autora²⁶.

Podobnie z entuzjazmem napisał w 1734 roku cenzor Franciszek Józef de Handl, licencjant teologii, że Jan Scheffler, *Clarissimus Author*, zasługuje na polecenie do druku, ażeby *adversarii ceu in speculo Ecclesiam Romano-Catholicam ab omni macula et ruga gloriosam intueri valent*²⁷. W aprobacie dzieła *Ecclesiologia* do druku z 1735 roku Jana Chrzyciela Hundbissa L.B. de Waltrams²⁸ czytamy, że nie ma w nim nic przeciwnego wierze katolickiej i dobrym obyczajom, owszem może ono przyczynić się do powrotu błądzących na drogę zbawienia wiecznego i jest bardzo pożyteczne dla wzrostu prawowiernej wiary²⁹.

III

Nie bez słuszności nazwano Jana Schefflera „pomnikiem duchowej walki ówczesnych czasów”³⁰.

Pozostawił on bezsprzecznie wiele pism świadczących o tej duchowej walce. Pierwsze wydania poszczególnych pism pole-

prowadzili jako „Curaten der quasi-Pfarrkirche”. Na temat grobu Jana Schefflera tak pisze Knobloch: „Es ist also nicht mehr möglich, Reste von Schefflers Leibe mit Sicherheit nachzuweisen; man könnte nur sagen: Unter diesem Steine unten in der Gruft steht ein grosser Sarg zum Theil in dem Erdboden eingesenkt, in dem sich auch der Staub von dem Angelus Silesius befindet”.

²⁴ BKW VII 51 Fol. Por. o nim: bp. Wincenty Urban *Szkice z dziejów bibliotek kanoników kapituły katedralnej we Wrocławiu w XVII wieku*. „Colloquium Salutis” 7 (1975) s. 178—180.

²⁵ BKW VII 51 Fol.: „nihilque in iis Orthodoxae Fidei dissonum, nihil ve bonis morbus incongruum reperiri imo publice atilitati satis adaptatum sit”.

²⁶ BKW VII 51 Fol.: „eius virtutis et Sapientiae laborem omni modo recommendamus”.

²⁷ BKW VII 51 Fol. Aprobata podpisana jest w Augsburgu (Augustae Vindelicorum 25 Augusti 1734).

²⁸ BKW VII 51 Fol. (Joannes Baptista Hundbiss L.B. de Waltrams, Ducalis Ecclesiae Campidonensis Campitularis, Bibliothecarius, Consiliarius Ecclesiasticus, librorum Censor”. Aprobata podpisana jest — Campidonae 28 Junii 1735.

²⁹ BKW VII 51 Fol. *Ecclesiologia* — „ad augendam orthodoxam fidem valde utile”.

³⁰ A. Kahlert. *Angelus Silesius Biographie*. Breslau 1853 s. 26: „ein bleibendes geschichtliches Denkmal des geistigen Kampfes jenes Zeitalters”.

micznych Schefflera należą do rzadkich. Wiele z nich zaginęło³¹. Biorąc pod uwagę ich chronologiczne ukazywanie się, warto wyłowić z nich zasadnicze myśli, jakie autor poruszał.

Najbardziej frapujący problem, który targnął świadomością Jana Schefflera, to niebezpieczeństwo tureckie.

W traktacie pt. *Türcken-Schrift von den Ursachen der Türkischen Ueberziehung und der Zerthretung des Volckes Gottes. An die Hochlöbliche Deutsche Voelkerschaft, allen und jeden hochnützlich zu lesen*, (Jehna 1664)³², nawoływał, że jedynym sposobem najlepszym, zapewniającym chrześcijanom zwycięstwo nad Turkami, jest powrót niemieckich protestantów do kościoła rzymsko-katolickiego. Bóg karze odstępstwo od prawdziwej wiary narzuceniem obcego jarzma. Turcy stali wówczas u bram Rzeszy. Jeśli Niemcy chcą uniknąć zagłady, to winni powrócić do kościoła macierzystego.

Ciekawe myśli porusza *Christen-Schrift von dem herrlichen Kennzeichen des Volckes Gottes und der wunderbaren Errettung der Christen, zu glücklicher Ueberwindung des Tuercken wiederumb an die Deutschen*, (wydane w Nysie w 1664 roku)³³. Według Jana Schefflera Lud, któremu Bóg cudownie towarzyszy i wspiera go, musi być „Ludem Bożym” i prawdziwym kościołem. Bóg wyraźnie wspiera kościół rzymsko-katolicki i On jest prawdziwym kościołem. Ratunek leży w trwaniu w wierności przy rzymsko-katolickim nabożeństwie³⁴.

W związku z ostrzeżeniem Jana Schefflera przed niebezpieczeństwem tureckim skierował na niego bardzo ostre ataki Chrystian Chemnitz, superintendent i dziekan w Jenie. Zaskoczony gwałtownością napaści Scheffler szukał sposobów odparcia i obrony w piśmie drukowanym w Nysie i ogłoszonym w 1664 roku, mającym tytuł *Kehr-Wisch zur Abkehrung des Ungeziefers, mit welchem seine wolgemeynte Türkenschrift Christianus Chemnitius, Doctor, Professor, Pastor, Superintendens, und Decanus zu Jehna hat wollen verhasst machen. Zu Rettung der Catholischen Wahrheit nochmals an die Deutschen, umb des eingemengten vielen guten Berichts allen nützlich zu betrachten*.

Powołując się na zdanie św. Atanazego Wielkiego: *Haereticorum proprium est calumniari et mentiri*³⁵ Jan Scheffler odrzuca zarzuty stawiane mu przez Jana Adama Schertzera, jakoby obraził cesarskie i protestanckie Stany, a żołnierzy ewangelickich nazwał „feige

³¹ Kahlert. *Angelus Silesius*. s. 26—27.

³² Por. *Ecclesiologia*. II s. 3.

³³ Por. *Ecclesiologia*. II s. 39.

³⁴ Jan Scheffler. *Christen-Schrift von dem herrlichen Kennzeichen des Volckes Gottes*... s. 3: „die Treue Beybleibung bey dem Römisch — Catholischen Gottesdienst”.

³⁵ Abdruck eines Sendschreibens D. Johannis Schefflers... s. Aii.

Memmen". Jan Adam Schertzer zawarł swoje zarzuty w piśmie pt. *Beweiss, dass D. Johannes Scheffler Abschied hinter der Thür genommen und mit seinem Kehr-Wisch sich selbst auff das Maul geschlagen, L. Schertzern aber damit nicht getroffen habe. Zum Valet aufgesetzt.* (Leipzig 1664).

Odpowiedź na nie ze strony Jana Schefflera nosi tytuł: *Abdruck eines Sendschreibens D. Johannis Schefflers, die verläumbderische Schmähkarte betreffend, welehe Johann Adam Schertzer vieder dessen Türckenschrift ausgeworffen hat.* Wyszła ona w Nysie w 1664 roku.

Po odparciu kłamliwych napaści ze strony przeciwników Scheffler podjął jeszcze raz obronę odnośnie *Haubtsache der Christen-Schrift*, a uczynił to w piśmie wydanym w Nysie w 1664 roku pt. *Und Scheffler redet noch! Das ist Johannis Schefflers Schutz-Rede für sich und seine Christen-Schrift wieder seine schmähende Feinde Lic. Schertzern und D. Chemnitium. Darinnen nebenst den Verläumbdungen, Lügen und Abwägen, ihre ohnmächtige Bestreitung klärllich dargestellt wird.*

Piękny cel podjęło pismo *Johannis Schefflers, der H. Römischen Kirchen Priesters, Triumph-Blatt über den überwundenen Chemnitium. Deme ist noch angehenkt die Abwürtzung dess Schertzerischen Schmähvaletes, darinnen sonderlich erwiesen wird, dass der Römische Bapst das Haubt der Kirchen Christi sey.* Pismo to wyszło drukiem w 1664 roku bez zaznaczenia miejsca wydania.

Scheffler usiłował w nim poruszyć Luteran do powrotu na łono prawdziwego, świętego, rzymsko-katolickiego kościoła. Zgodnie z zasadą, że *actori incumbit probatio* przeciwnicy i oskarżyciele kościoła katolickiego muszą udowodnić nawet twierdzenia negatywne. Luteranie utrzymywali, że nie ma czyścica. Otóż taki pogląd muszą oni udowodnić. Oskarżali kościół katolicki, że jego członkowie nie są „Ducha Świętego”. Podobny pogląd trzeba stwierdzić ewidentnymi argumentami.

Jan Scheffler domagał się tego w piśmie *Sendschreiben Johannis Schefflers an den D. Chemnitium wegen seines kahlen Berichts auf dessen Triumph-Blatt, in welchem behauptet wird, dass die Lutheraner wieder die Kirche auch das Nein beweisen müssen, mit solcher Beschämung des Chemnitii, dass alle Welt seiner lachen wird.* Pismo to wyszło drukiem w Nysie w 1664 roku. W piśmie pt. *Verthädigte Luthrische Wahrheit wieder den unluthrischen Schertzer. Allen Evangelischen zur Lehre und Nachricht Statt eines Neuen Jahres zugeschrieben. Dem ist beigefügt ein nothwendiger Verweiss an gedachten Schertzer wegen seiner unauffhörlichen Schmähungen,* ogłoszonym drukiem w Nysie w 1665 roku, liczącym 51 stronice *in quarto*, Jan Scheffler w oparciu o oświadczenia Marcina Lutera przedstawia Papiestwo jako prawne, a Luteranizm jako nieprawdziwy.

W obszerniejszej pracy z roku 1665, wydanej w Nysie, mającej 155 stronice *in quarto*, o bardzo długim tytule — *Der Lutheraner und Calvinisten Abgott der Vernunft entblösset dargestellt, sambt dem Bildnüss des wahren Gottes. Worinnen auch zugleich der Widersacher Anfechtungen und Einwürffe wiedergeleget werden: Durch Johann Schefflern, Fürstl. Bischofflichen Bresslausischen Rath. An alle hohen Schuelen in Deutschland. Mit einer Nachschrift wegen Schertzers ungesaltzener Suppe, die Oberhaubtmannschaft des Römischen Bischoffs anbelangende* — Jan Scheffler ujmuje Luteran jako bałwochwalców, uznających nie prawdziwego Boga, ale bożyszcze rozumu. Według założeń luterskich wszyscy heretycy winni mieć w wykładaniu Pisma św. prawdziwą naukę. Opierają się oni w tym wykładaniu objawienia o poszczególne rozumy.

Katolicycy nauczyciele natomiast mają oparcie o obiektywny i nieomylny urząd nauczycielski kościoła.

Pośrednio powraca Jan Scheffler jeszcze do tej myśli w mniejszym piśmie, liczącym 16 stronice, ogłoszonym w 1665 roku w Nysie pt. *Komet her und sehet mit vernunftigen Augen wie Joseph und die Heiligen bey den Catholischen geehret und ihre Ehre verstanden werde.*

Wyjątkiem tej pracy oraz okazją wystąpienia jest kazanie o św. Józefie, jakie ukazało się w Monachium w 1665 roku, którego autorem jest o. Andrzej, karmelita. Jakiś anonimowy luteranin wyśmiewa to kazanie i zahacza również Jana Schefflera i jego wystąpienia przeciw „Abgott der Vernunft” oraz zarzutom, że papiści odzierają Boga z należnej czci.

W odpowiedzi swej Scheffler uzasadnia, że dla niego nie jest miarodajny jakiś pisarz, ale nauka kościoła, ujęta na soborach, a zwłaszcza na soborze Trydenckim.

Obronę kościoła rzymsko-katolickiego jako kościoła prawdziwego przeprowadza Jan Scheffler w następnym piśmie pt. *Zerblasung des Schertzerischen, so viel als nichts, welches er wieder die Schutzrede der Christen-Schrift herauss gegeben,* ogłoszonym w Nysie w 1665 roku, liczącym 77 stronice druku. Zachęca w nim do miłości prawdy i zapewnia, że katolicką prawdę można zwalczać, ale się jej nigdy nie zwalczy³⁶.

Do sprawy niebezpieczeństwa tureckiego Jan Scheffler nawiązuje jeszcze w nowym piśmie pt. *Eigentliche Darstellung des dritten Eliae und Propheten des Deutschlandes, des so vermeinten theueren Mannes Lutherei von Oleario abgezwungen. Nachschrift, den 22. Augustmonats,* drukowanym w Oficynie Ignacego Schubarta w Nysie w 1665 roku.

Na treść tegoż pisma składają się następujące momenty. Oto Jan

³⁶ Jan Scheffler. *Zerblasung.* s. 45: „die Catholische Warheit zwar angefochten aber nicht überwunden werden kan”.

Gotfryd Olearius wydał w 1664 roku na nowo pisma Marcina Lutra przeciw Turkom, napominając swój naród, aby obudzić Niemców „ze snu pewności” wobec niebezpieczeństwa tureckiego. Scheffler uderza w swych pismach w Lutra, zwanego Eliaszem Niemiec, iż takim nie jest³⁷. Oleariusz natomiast broni go zdecydowanie.

Na ciekawy problem, mianowicie, czy rzymsko-katolicy kaznodzieje — odstępcy postąpili prawnie, głosząc luterską naukę, a książe ich przyjmując, odpowiada Jan Scheffler w piśmie zatytułowanym *D. Johannis Schefflers, Fürstl. Bresslauerischen Bischöflichen Raths und Hofmeisters, Gespräche mit dem Doctor Keimütz, fürnehmlich die ersten Lutherischen Prediger und Fürsten anbetreffende. Allen und jeden Religionsgenossen zur Nachricht der Wahrheit höchstnöthig zu lesen* (Neyss 1665).

Pismo to objętościowo jest skromne. Liczy zaledwie 16 stron. Sprawę wyjaśnienia Pisma św. przez luteran porusza Scheffler w pracy pt. *Adam Beckers Auffschauers zu Züllichaw Lutherischer Unbeweiss, das ist Beweiss, dass die Lutheraner ihren Glauben gar nicht auss der Schrifft beweisen können. Von Johan Scheffler entgegengesetzt der thörichten leeren Beckerischen Bundes-oder Wurmslad, in welcher kein Manna ist* (Neyss 1666). Scheffler stwierdza tu, że nauka Marcina Lutra opiera się o Pismo św. *explicite* lub *implicite*. Według zasad katolickich żąda się i domaga wyraźnego tłumaczenia Pisma św. Kalwiniści i Luteranie mają w tym względzie różne wyniki. Obok Pisma św. jako źródło wiary ma być ustne Słowo Boże czyli Tradycja.

Po nowych atakach na papieżstwo Jan Scheffler ogłosił nową swoją pracę w Nysie w 1666 roku (bey Ignatio Constant Schubart), liczącą 240 stron. Wykazuje w niej, że kościół musi mieć naczelną władzę. Według Chrystusa św. Piotr otrzymał tę naczelną władzę, a po nim ten, który dzierży jego katedrę, czyli papież rzymski. Rozwijają też tu bogate świadectwo o prymacie papieża.

Wydawca złączył w jednym tomie dwie prace Schefflera na temat papieżstwa, mianowicie: *Des Römischen Bapsts Oberlaubtmannschafft, über die ganze allgemeine Kirche Christi, erwiesen und erhalten von Johann Schefflern wieder die Schertzerische Bestreitungen. Einem Wol-Edlen und Gestrengen Rath der Kaiser-und Königlichen Stadt Bresslaw zugeschrieben. — Deme ist auss dringender Noth beigefügt des Urhebers Ehrenrettung oder Starker Geruch der Warheit, durch welchen der unleidliche Gestank der Lügen und Verläumdungen mit denen ihn die Stäncker, seine Widersacher, unter der Larve des Michel Marth. haben wollen*

³⁷ Jan Scheffler. *Eingentliche Darstellung*. s. 71: „Luther ist ein Narren-und Ziegeuner-Prophet”.

*stinkend machen, herlich vertrieben und Zurüch in ihre Nasen getrieben wird*³⁸.

Podobne zagadnienia rozważał Jan Scheffler w pracy — *Johannis Schefflers Gründtliche Ausfführung, dass die Lutheraner auff keine Weise noch Wege ihren Glauben in der Schrifft zu zeigen vermögen, und ihr Gott ein blosses Wahn-Bild oder Ding ihrer Vernunft sey*, wydanej w Nysie w 1667 roku, liczącej 232 strony. Autor podkreśla, że Luteranie nie udowadniają swych założeń w oparciu o Pismo św. Swoją fantazję chcą uważać za świadectwa Pisma św. Prawdziwy Bóg daje swoim sługom nagrody za dobre czyny.

Sprawy Luterskiej prawdy i władzy papieża poruszył Jan Scheffler w swym Traktacie, wydanym w Nysie w 1668 roku, mający tytuł *D. Johann Adam Schetzers... Abzugsblassung von dem wieder Herrn D. Scheffler gefürten Streit*.

Udzielanie Komunii świętej pod jedną postacią, które zna kościół pierwotny, omówił Scheffler w pracy pt. *Antwort — Schreiben eines catholisch Gewordenen an einen Uncatholischen von der Communion unter einer Gestalt. Aus Tage-Licht gegeben durch J. E. Dyhernfurth 1669*. Temat ten omawia jeszcze w pracy pt. *Verthädigung des Send-Schreibens on der Communion unter einer Gestalt* (Dyhernführt 1671).

Problem, czy w wierze luterskiej można się zbawić oraz obronę kościoła katolickiego jako jedynie zbawiającego, porusza Jan Scheffler w piśmie z roku 1670, wydanym w Nysie, mającym tytuł *Chrystiani Conscientiosi Sendschreiben an alle Evangelische Universitäten, in welchen er seine Gewissens — Scrupel proponirt und zu erörtern bittet*³⁹. Podobną treść zawiera jego pismo pt. *Conscientiosus liberatus*, wydane w Nysie w 1671 roku⁴⁰.

W 1670 roku wyszło w Pradze u Tuchscherera pisma Jana Schefflera akcentujące, że nie przestrzega się absolutnie tolerancji, gwarantowanej w układzie pokojowym w Augsbu. Pismo to nosił tytuł *Kurtze Erörterung der Frage, ob die Lutheraner in Schlesien der in Instrumento pacis denen Ausburgischen Confessions — Verwandten verlichenen Religionsfreyheit, sich getrösten können*⁴¹.

Podobne wywody snuje Scheffler, że Luteranie nie dotrzymują przyrzeczeń, w piśmie zatytułowanym *Verthädigte Erörterung der Frage, ob die Lutheraner in Schlesien, der in Instrumento pacis denen Ausburgischen Confessions-Verwandten Verliehenden Religions-freyheit sich getrösten können*, które wydał w Nysie w 1671 roku⁴².

³⁸ Por. *Ecclesiologia*. II s. 127 nn.

³⁹ Por. *Ecclesiologia*. I s. 1 nn.

⁴⁰ Por. *Ecclesiologia*. I s. 19 nn.

⁴¹ Por. *Ecclesiologia*. II s. 418 nn.

⁴² Por. *Ecclesiologia*. II s. 429 nn.

Rzeczywistość, że Luteranie nie pozostali na Śląsku przy zasadach Augsburskiego wyznania, jest tematem pracy Jana Schefflera, liczącej 88 stron, wydanej w Nysie w 1671 roku pod tytułem *Paraenesis controversistica* ⁴³.

Prawdziwość kościoła Chrystusowego rozwija Jan Scheffler w pracy pt. *Erweiss, dass der grösste Hauffe die rechte Kirche sey und man sich kurtzumb zu der Catholischen Kirche, weil sie der grösste Hauffe ist, begeben müsse, wo man ewig seelig werden wil* ⁴⁴. Praca ta została wydrukowana w Nysie w 1671 roku. Liczy 86 stron druku. Autor wykazuje w niej, że Luteranie stanowią zaledwie część wyznawców, a prawdziwy kościół ma się składać z wszystkich ludów.

W roku 1672 zajął się Jan Scheffler sprawą czyścica w pracy wydanej w Nysie. Anonimowy autor luterański umieścił naukę o czyścicu wśród bajek i dlatego gorliwy nasz autor odpowiedział na te napaści w piśmie *J. S. Information-Schreiben wegen dess Fegfeuers* ⁴⁵.

Tematem zainteresowań Schefflera w 1673 roku, w pracy ogłoszonej w Nysie, mającej 94 stronie, były ataki predykanta z Gdańska, Idziego Strauchsa, skierowane przeciw Stolicy Apostolskiej, przedstawionej przez niego jako Babilon z Apokalipsy. Wyjaśnia też tu naukę o odpustach. Tytuł tej pracy brzmi *Zwey Send-Schreiben D. Johannis Schefflers* ⁴⁶. Palące problemy poruszył Jan Scheffler w następnych pracach z 1673 roku, mianowicie w jednej z nich wydanej w Nysie, liczącej 119 stron, pt. *Johannis Angeli-Prädicanten-Beruff* wykazuje, że predykanci nie mogą głosić prawdziwego Słowa Bożego, udzielać odpuszczenia grzechów, gdyż tylko następstwo apostołskie daje powołanie dla ich pełnienia ⁴⁷. W następnej pracy *Beschirmung des Lichts der Catholischen Warheit* (Neyss 1673) nawiązuje do traktatu autora katolickiego, wykazującego, że prawda jest w kościele katolickim. Na to replikował predykant, utrzymując, że światło jest w ewangelicznej prawdzie. Wobec tych poglądów wypowiada się Scheffler, że tylko katolicka religia, oparta o nieomylny kościół, nie może błędzić.

W obszernej pracy, liczącej 238 stron, wydanej w Nysie w 1673 roku, Jan Scheffler uznaje herezje za przestępstwo wobec Kościoła i państwa i ich zwolenników można przymusić do prawdziwej wiary. Tytuł tegoż dzieła jest dość długi i brzmi on: *Hierothei Boranowsky Gerechtfertigter Gewissenzwang oder Erweiss, dass man die Ketzler zum wahren Glauben zwingen könne und solle. An den*

⁴³ Por. *Ecclesiologia*. II s. 466 nn.

⁴⁴ Por. *Ecclesiologia*. I s. 337 nn.

⁴⁵ Por. *Ecclesiologia*. I s. 531 nn.

⁴⁶ Por. *Ecclesiologia*. I s. 603 nn.

⁴⁷ Por. *Ecclesiologia*. I s. 412 nn.

grossmächtigsten Leopoldum Röm. Kaiser, wie auch zu Hungarn und Böhaimb König. Mit Verdeutschung der meisten lateinischen Texte.

Naukę o Chrystusie, kościele, wierze, czyścicu i sakramentach rozwija Jan Scheffler w pracy z roku 1674, wydanej w Nysie, pt. *Catholische Bekentniss aller strittigen Glaubensartikel auss H. Schrift verthädigt wieder einen einbildischen Plauderer in Cur-land* ⁴⁸.

Ze stanowczym zdecydowaniem wykazuje Scheffler błędy Idziego Strauchsa w pracy *Schauführung dess lästerenden Höllenhundes, der sich Egidii Strauchs gewesene Information-Hauss-und Tischgenossen nennt* (Neyss 1647) ⁴⁹.

Ze strony protestantów usiłowano wykazać, że nauka Soboru Trydenckiego nie zgadza się z nauką pierwszych czterech wieków. Przeciw tym próbom wystąpił zdecydowanie Jan Scheffler w pracy pt. *Concilium Tridentinum ante Tridentinum, exquisitissimis orthodoxorum patrum testimoniis in ipso fonte visis comprobatum*. Wyszła ona drukiem w Nysie w 1675 roku.

Autor podkreśla w niej, że katolik w dziedzinie wiary silnie opiera się o obietnicę Chrystusa i nieomylność kościoła ⁵⁰. Objasnia on wszystkie punkty nauki *Tridentinum* cytując Ojców Kościoła, a zwłaszcza św. Augustyna.

W konkluzji podkreśla wielką radość z powodu przebywania w porcie pewności kościoła, wolnym od burz, błędów i opinii ⁵¹. W pracy pt. *Vernünfftiger Gottesdienst* (Neyss 1675), o objętości 94 stron, nawiązuje do faktu subiektywnego tłumaczenia Pisma św. przez Luteran i radzi im oprzeć się o kościół, ponieważ uwierzenie kościołowi znaczy uwierzenie Bogu ⁵².

W szeregu mniejszych lub obszerniejszych prac porusza Jan Scheffler zagadnienia z eklezjologii i pokrewnych traktatów.

Do nich zalicza się pismo: *Simplex angeregte Ursachen, warumb er nicht Catholisch werden könne, von Bonamico in einem Gespräche wiederlegt* ⁵³.

Kult świętych i naukę o Najświętszym Sakramencie wyjaśnia

⁴⁸ Por. *Ecclesiologia*. II s. 76 nn.

⁴⁹ Por. *Ecclesiologia*. I s. 623 nn.

⁵⁰ Jan Scheffler. *Concilium Tridentinum*. „Nemo enim certus esse potest suorum credendorum aut quiescere, nisi Catholicus, qui pedem suum super firmam promissionem Christi et infabilitatem Ecclesiae eius fixit”.

⁵¹ Jan Scheffler. *Concilium Tridentinum*. „O quam dulce est, et quam iucudum, in portu certitudinis quiescere, nec a procellis et fluctibus errorum ac opinionum extra illum hinc inde agitari et impelli”.

⁵² Por. *Ecclesiologia*. I s. 191 nn.

⁵³ Por. *Ecclesiologia*. I s. 467 nn.

w pracy pt. *Bonamici Advocat* (Glatz 1675, stronic 143)⁵⁴. Prawdę, że Chrystus Pan nikogo nie uczynił „głową” poza kościołem, poza którym nie ma nadziei do zbawienia, rozwija w pracy wydanej w Nysie w 1675 roku, liczącej 183 stronic pt. *Alleinigtes Himmelreich*. Kościół święty ma w sobie znak wiarogodności, aby poganin mógł go poznać wśród różnych sekt⁵⁵. Temat ten omawia w piśmie *Anzeigung der Stadt Gottes und wiederspänstigen Aussen-Läger durch Lutherische und Catholische Bekehrung eines Heidens zu der wahren Kirchen*⁵⁶.

W następnych traktatach *Wegweiser zu der Apostolischen Kirche*⁵⁷ i *Wengweiser zu der Catholischen Kirche*⁵⁸ głosi, że poza kościołem nie ma zbawienia, albowiem tylko jeden kościół może być nosicielem prawdy. W pracy pt. *Vom Recht des Bapstes über die Deutschen* patrzy na Niemców jako na dzieci kościoła, którzy przyjęli wiarę katolicką⁵⁹.

Pismo *Von den unabsonderlichen Kennzeichen der wahren Kirche Christi*⁶⁰ podkreśla kryteria prawdziwego kościoła, które nie polegają tylko na przepowiadaniu Słowa Bożego i udzielaniu sakramentów, ale na cudach. Jan Scheffler głosił pogląd, że sekty kłamią, stanowi on temat pisma *Von den unfehlbaren Zeichen der Ketzerey und falschen Lehre*⁶¹. Sekty budują na ludzkim duchu, a nie na Bożym fundamencie. Ten temat omawia w piśmie *Grund der Weisen und Narren in Glaubenssachen*⁶². W piśmie *Augustino-Lutherus, das ist Zusammenfassung Augustini und Lutheri* przeprowadza porównanie też św. Augustyna i Lutra⁶³.

Na podstawie Pisma świętego wyjaśnia Scheffler prawdy o kościele, zbawieniu, sakramentach świętych, odpustach, kulcie świętych, czyszczeniu w pracy pt. *Proberstein der Bapstischen und Lutherischen Lehre: die H. Schrift, durch ange — strichene fünfzig Artikel*⁶⁴.

Ciekawy temat wyjaśnia Scheffler w piśmie pt. *Der Catholisch gewordene Bauer und Lutherische Doctor*, mianowicie, że wiara, którą kościół święty przyjmuje i wierzy, to jest najpewniejsza wiara⁶⁵.

Prawdę, że kościół katolicki jest ten, który jest we wszystkich

⁵⁴ Por. *Ecclesiologia*. I s. 477 nn.

⁵⁵ Por. *Ecclesiologia*. I s. 299 nn.

⁵⁶ Por. *Ecclesiologia*. I s. 139 nn.

⁵⁷ Por. *Ecclesiologia*. I s. 57 nn.

⁵⁸ Por. *Ecclesiologia*. I s. 97 nn.

⁵⁹ Por. *Ecclesiologia*. I s. 212 nn.

⁶⁰ Por. *Ecclesiologia*. I s. 245 nn.

⁶¹ Por. *Ecclesiologia*. I s. 285 nn.

⁶² Por. *Ecclesiologia*. I s. 355 nn.

⁶³ Por. *Ecclesiologia*. I s. 378 nn.

⁶⁴ Por. *Ecclesiologia*. I s. 437 nn.

⁶⁵ Por. *Ecclesiologia*. I s. 501 nn.

miejscach i dla wszystkich ludzi uzasadnia w rozprawie *Brevier oder verkürtzter Unterricht, in welcher Religion man seelig werden könne oder nicht, gesprächsweise durch den Jünger und Meister dargethan*⁶⁶. Dialog o zasadach wiary rozwija w piśmie *Die Kluge Frau*⁶⁷. Tematem pisma *Sendschreiben an den thörichten Mann* jest polecenie, że Boga trzeba mieć za nauczyciela, a papieżowi wykazać posłuszeństwo⁶⁸. Pogląd, że luteranizm jest przeciw Ojcom i Soborom, jest tematem Traktatu *Spiegel der Ketzerey*⁶⁹. W ostatniej rozprawie *Von den falschen theriakskrämern in der Stadt Gottes, und dem wahren unverfälochten Theriak der Catholischen Kirche* uderza jeszcze w nietolerancję luteran, że przyjmują wiele myśli, których nie ma w piśmie świętym, a opornie usiłują się odnosić do takich, które są w nim⁷⁰.

Warto tu też dodać, że Jan Scheffler z uznaniem podkreślał wielką rolę życia zakonnego w życiu wiernych i rozwoju pobożności⁷¹.

IV

Jan Scheffler przedstawia niewątpliwie ciekawą osobowość i indywidualność. Mając wybitne uzdolnienia w dziedzinie medycyny, w której oceniano go jako *expertissimus*, po dokonanych przełomie duchowym i skuteczniejszej konwersji na katolicyzm, poświęcił je w twórczości poetyckiej i polemicznej w obronie kościoła katolickiego i potęgowaniu pobożności oraz mistyki.

Szczególniejsze spotęgowanie w jego naukowej działalności wzmaga się po otrzymaniu święceń kapłańskich w 1661 roku.

Jego gorliwość w umiłowaniu ideałów katolickiej wiary jest porównawczą, mimo napotykaną trudności i przeciwności.

Trwając wiernie przy kościele katolickim, mimo istniejących jeszcze posiewów reformacyjnych, znalazł swoją radość duchową i postępowanie *in portu certitudinis*.

Jan Scheffler przeżywał niewątpliwie radość swojego nawrócenia. Pragnął szczerze, by wszyscy błądzący znaleźli port ocalenia i zbawienia w kościele katolickim.

⁶⁶ Por. *Ecclesiologia*. I s. 510 nn.

⁶⁷ Por. *Ecclesiologia*. I s. 520 nn.

⁶⁸ Por. *Ecclesiologia*. I s. 525 nn.

⁶⁹ Por. *Ecclesiologia*. I s. 666 nn.

⁷⁰ Por. *Ecclesiologia*. I s. 691 nn.

⁷¹ Jan Scheffler, *Ecclesiologia*... zakonnik „sein Closter einen Himmel nennen koente, in welchem die Religiosi in gutter Ordnung und Heiligkeit beysammen lebende wie Engel Gott loben Tag und Nacht”.

Pewne jego ujęcia i określenia mogą się wydawać zbyt agresywne i dalekie od zasad ekumenizmu w ujęciu II Soboru Watykańskiego.

Jego postać i działalność trzeba konsekwentnie umieszczać w ówczesnych czasach, tak bardzo napiętych skutkami wojny 30-letniej, niezabliźnionych jeszcze krzywd i urazów na tle religijnym.

V

DE VITA ACTIONEQUE SCIENTIFICA JOANNIS
SCHEFFLERI (1624—1677)

S u m m a r i u m

In memorato articulo tractatur de vita et operibus scientificis praeclari poetae et polemistae in Silesia XVII saeculi, Joannis Scheffleri, conversi sinceriter ad Ecclesiam catholicam, Mortui in 1677 anno.